

Međunarodni odnosi i kriza u Jugoslaviji

Jedna drugačija Evropa

MILOVAN RADAKOVIĆ

Evropa ulazi u jednu od svojih najvećih kontradiktornosti. U trenutku kada je Evropska zajednica u Mاستrihtu, 9. septembra 1991, regulisala pitanja vezana za brisanje državnih granica između zemalja članica i prenošenje dela nacionalnog suvereniteta na supranacionalne institucije, kontinent je počela da trese nacionalistička groznica, uz realnu mogućnost da se, sa njenim razvojem, na starom kontinentu formira još desetak ili, čak, dvadesetak novih država i državica.

Svakako da su ti dezintegracioni procesi najjači na Istoku – u bivšem Sovjetskom Savezu i na Balkanu – u Jugoslaviji, a ni zemlje srednje i zapadne Evrope nisu pošteđene mogućih etničkih žarišta, pa bi procesi u Evropi, u međunarodnim odnosima, mogli krenuti u sasvim drugom pravcu. Umesto ka idiličnoj integraciji koju najdoslednije primenjuje Evropska zajednica i slede članice te organizacije – ka dezintegraciji i nacionalističkim sukobima nezabeleženih razmera. Takav razvoj situacije i nastanak novih država svakako bi pružio drugačiju sliku od one zamišljene u Mاستrihtu – bila bi to sasvim drugačija Evropa.

Uvodna razmatranja

Na pragu trećeg milenijuma Evropa, kolevka ljudske civilizacije, još uvek je podeljena na Zapad i Istok. U poslednjoj deceniji 20. veka davala je izvesne nade da će moći da prevaziđe svoje ekonomske suprotnosti između Severa i Juga, i političke između Istoka i Zapada. Na prvo je moralo da se sačeka još izvesno vreme, ali politička podela na Istok i Zapad postala je prošlost kada su jednopartijski sistemi zemalja evropskog istoka bili zamenjeni višepartijskim sistemima zapadnog tipa.

Zapadna Evropa je kroz trgovinu i integracione procese čak i nekadašnje neprijatelje preobrazila u političke partnere

i dobre susede. Kroz vojno-političku organizaciju NATO prvo je uspela vojno da se integriše, a preko Evropske zajednice i da stvori nadnacionalne organizacije koje su vodile ka projektu „Sjedinjenih Evropskih Država“.¹ Istočne zemlje bi, tržišnom ekonomijom i parlamentarnim demokratskim institucijama, u bliskoj budućnosti trebalo da se priključe tome projektu. Međutim, jednopartijske sisteme u gotovo svim zemljama istočne Evrope zamenjuje talas nacionalnih protivurečnosti i sukoba. Zapravo, Evropa ulazi u jednu od svojih najvećih kontradiktornosti. U trenutku kada je EZ u Mاستrihtu, 9. septembra 1991, regulisala pitanja vezana za brisanje državnih granica između zemalja članica i prenošenje dela nacionalnog suvereniteta na supranacionalne institucije,² kontinent je počela da „trese“ nacionalistička groznica, uz realnu mogućnost da se na njemu formira još deset ili, čak, dvadeset novih država i državica.

Dezintegracioni procesi najizraženiji su u Sovjetskom Savezu i Jugoslaviji, a nacionalistički na Balkanu, ali ni zemlje zapadne Evrope nisu pošteđene mogućih etničkih žarišta,³ pa bi procesi u Evropi u međunarodnim odnosima mogli krenuti u pravcu dezintegracija i nacionalnih sukoba nezabeleženih razmera. Takav razvoj situacije i nastanak novih država svakako bi pružio sliku „drugog lica Evrope“ i označio jednu drugu Evropu.

SITUACIJA U NEKIM NOVIM DRŽAVAMA BIVŠEG SOVJETSKOG SAVEZA

Premda su u političkoj istoriji i ranije nestajale velike državne tvorevine, raspad sovjetske države je ipak specifičan. On je počeo napuštanjem tzv. spoljnih granica SSSR-a, odno-

¹ Najznačajnije nadnacionalne organizacije u EZ jesu Evropski sud pravde, Savet ministara EZ, Centralna banka EZ, Evropska investiciona banka (EIB), kao i brojne druge organizacije u oblasti privrede, ekonomije i kulture.

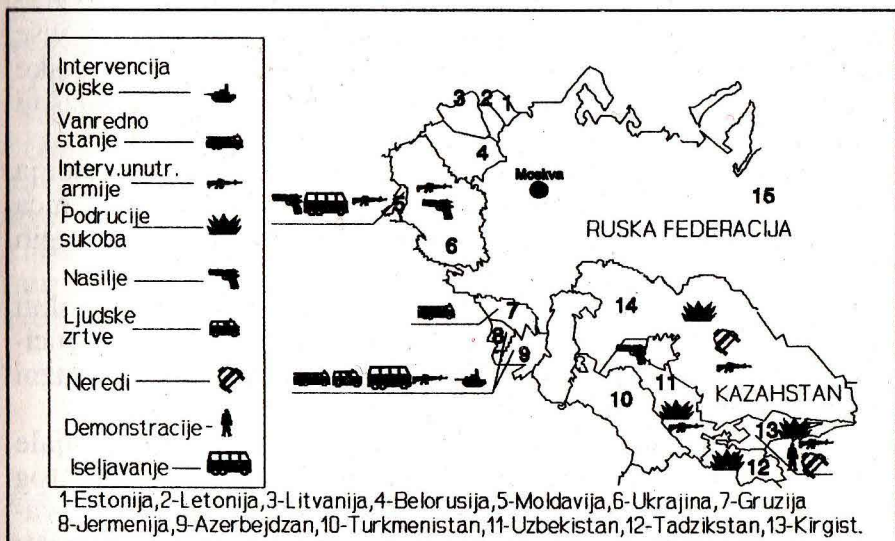
² Odluke koje su doneli predstavnici vlada i šefovi država zemalja članica EZ, od 9. do 11. septembra 1991. u holandskom gradu Mاستrihtu, mogu se smatrati istorijskim kako za budućnost te zajednice, tako i za Evropu. Naime, na tom sastanku donesene su odluke koje se odnose na zajedničku spoljnu politiku, zajedničku odbranu (tu ulogu je preuzela Zapadnoevropska unija), zajedničku valutu zajednice (EKU), kao i više drugih odluka koje vode ka veoma jakim integracijama u svim oblastima između zemalja te organizacije.

³ Na primer, mogući su sukobi u: Španiji – Baskija, Italiji – autonomna regija Alto-Atide, Francuskoj – Korzika, Belgiji – tzv. tinjajući etnički sukob između Flamanaca i Valonaca itd.

sno granica Varšavskog pakta, a ubrzano političko nestajanje države Sovjeta usledilo je s nastajanjem višepartijskog političkog sistema i pokušajem da se u sovjetsku privredu uvedu elementi tržišne ekonomije.

Bivša supersila Sovjetski Savez sada bi se mogao nazvati „etničkom bombom“. Najuzavrelije područje na tim prostorima je Nagorno-Karabah, autonomna oblast u Azerbejdžanu, u kojoj Jermeni čine većinu stanovništva (ima ih 160.000 od ukupno 190.000 stanovnika). Već nekoliko godina tamo traju sukobi, a početkom 1991, uprkos preventivnim merama iz Moskve, buknuo je i pravi građanski rat. Situacija nije ništa bolja u Gruziji, a ni u drugim nekadašnjim sovjetskim republikama, pa ni u najvećoj – Ruskoj Federaciji.

S obzirom na istorijske, političke, ekonomske i vojnostrategijske komponente na području nekadašnjeg Sovjetskog Saveza u prvi plan izbijaju baltičke zemlje i Kazahstan, jer bi te države u bliskoj budućnosti mogle ući u nove integracione procese, kako sa nekim republikama koje su sačinjavale SSSR, tako i sa nekim drugim državama. Interesovanje izaziva i

Mapa SSSR-a iz novembra 1990. sa žarištima etničkih sukoba. Najaktuelnija su u kavkaskim republikama (Jermenija, Azerbejdžan i Gruzija), zatim u Moldaviji, a potencijalna u Rusiji i Kazahstanu. Zapravo, sukobi traju ili tinjaju širom nekadašnjeg Sovjetskog Saveza.

Ukrajina, koja bi, pored Rusije, mogla postati evropska i svetska supersila.

U decembru 1986. počeli su nacionalistički nemiri u Alma-Ati (Kazahstan), što je od SSSR-a učinilo etničko „bure baruta“, koje je ubrzo i eksplodiralo. Do kraja 1990. svih petnaest saveznih republika SSSR-a proglasilo je nezavisnost, a neke od njih su, odlukama svojih parlamenata, odmah najavile stvaranje samostalnih država i istupanje iz Sovjetskog Saveza. Državni suverenitet su te godine proglasile i neke autonomne republike koje su bile u sastavu Ruske Federacije.

Kraj 1991. i početak 1992. godine označio je potpuni raspad nekadašnjeg Sovjetskog Saveza, jer su stvaranje potpuno samostalnih država sprovele gotovo sve nekadašnje sovjetske republike. Premda su još uvek aktuelne pojedine varijante kojima bi mogle da se povežu,⁴ izvesno je da će se na širokim prostorima istočne Evrope, srednje i severne Azije pojaviti više novih država. One će se, naravno, razlikovati po ekonomskoj snazi, političkom uticaju i vojnom značaju. Takođe, neke od njih će ulaziti u određene političke i ekonomske saveze nezavisne od nekadašnjih sovjetskih republika, stvarajući određene regionalne grupe zemalja. Iako postoji više političkih varijanata i mogućnosti za nekadašnje sovjetske republike, ali i države sa kojima se one graniče, dosadašnji razvoj događaja u prvi plan je istakao:

(1) baltičke republike, u kojima je proces osamostaljenja republika SSSR-a i počeo, a koje se zbog istorijskih činjenica i geografskih i političkih specifičnosti ipak razlikuju od drugih republika Sovjetskog Saveza;

(2) Ukrajinu, kao moguću buduću evropsku regionalnu silu, s obzirom na njene vojne, ekonomske i ljudske potencijale. Ona bi u budućnosti mogla da postane nezaobilazni činilac evropskih, pa i svetskih međunarodnih odnosa;

(3) Kazahstan, koji je, i s obzirom na vojne potencijale na svojoj teritoriji, položaj u odnosu na druge zemlje tog regiona i moguću asocijaciju sa drugim muslimanskim državama, snaga o kojoj već sada ozbiljno razmišljaju i Sjedinjene Američke Države.

⁴ Na primer, „savez slovenskih država“, a na jugu nekadašnjeg SSSR-a bila je aktuelna i ideja o stvaranju „panislamskog saveza“ itd.

Baltičke republike

Baltičke republike su, prema istorijskom poreklu, jeziku, kulturnom nasleđu i nekim religijskim, demografskim i antropološkim karakteristikama stanovništva, bliže skandinavskoj grupi naroda i zemalja nego slovenskom stanovništvu evropskog dela bivšeg Sovjetskog Saveza. Međutim, zbog geografskog položaja i veličine, kao i zbog strateško-istorijske potrebe Rusije da svojim kopnenim delom što više izađe na Baltik, Litva, Estonija i Letonija su uglavnom bile u sastavu Rusije ili SSSR-a. Posle oktobarske revolucije, te tri baltičke republike su bile samostalne u kratkom periodu od 1918. do 1940. godine. Ali, u leto 1940, posle sporazuma između Hitlera i Staljina, koji je sadržao više političkih kompromisa, tri baltičke republike su vraćene u sastav Sovjetskog Saveza.

Demokratizacija sovjetskog društva i, istovremeno, jačanje dezintegracionih tendencija između sovjetskih republika učinili su da baltičke republike isprednjače u težnji ka državnoj samostalnosti. Taj proces je kulminirao u avgustu 1991, posle izjašnjavanja Borisa Jeljcina, predsednika Rusije, u prilog političkom priznavanju Litve, Estonije i Letonije. Prvi diplomatski potez u vezi s tim učinili su Island, Norveška, Danska i Finska, pa Kanada, Malta i Evropska zajednica, a zatim i druge države. Uvažavajući političku psihologiju, baltičke države će pokušati da se što više povežu sa zemljama Skandinavije i, preko njih, sa Zapadnom Evropom. Time će rukovodstva tih republika pokušati da opravdaju napore koji su na kraju i doveli do njihovog priznavanja. Međutim, objektivno, one će još dugo biti usmerene na Ruskú Federaciju, i to, pre svega, iz ekonomskih i političkih razloga.⁵

Ukrajina

Posle Rusije i Kazahstana, Ukrajina je treća po veličini sovjetska republika. Prostire se na površini većoj od 600.000 kvadratnih kilometara (kao Francuska), a u njoj živi oko 52

⁵ Dosadašnje tesne veze tri baltičke republike sa sovjetskom privredom, naročito u snabdevanju sirovinama i energijom, i činjenica da su mali izgledi da za kratko vreme nađu alternativne izvore i tržišta učiniće da Litva, Letonija i Estonija budu i ubuduće uveliko ekonomski zavisne od Rusije.

miliona ljudi. Nezavisna Ukrajina bi bila jedna od najvećih država u Evropi, sa stratejski izuzetnim položajem, koji kijevski nacionalisti pretenciozno označavaju kao „geografski centar starog kontinenta“.

Ukrajina se graniči sa Belorusijom, Rusijom, Poljskom, Slovačkom, Mađarskom, Rumunijom i Moldavijom.

Privredni potencijali Ukrajine su impresivni, jer je to najkvalitetnije obradivo zemljište u SSSR-u.⁶ Osim toga, poseduje ogromne površine pod šumama, kao i velike naslage uglja, gvozdene rude i hidroenergetski potencijal za proizvodnju električne energije. Ukrajina ima veoma razvijen stočni fond, a u njoj se ostvaruje 60 odsto ukupne proizvodnje SSSR-a u industriji šećera. Takođe, 28 odsto krompira, najvažnijeg poljoprivrednog proizvoda za SSSR, proizvodi se na ukrajinskim poljima i „nestaje u sovjetskom prostranstvu“, što ne propuštaju da naglase rodonačelnici ukrajinske nezavisnosti. Uz parolu „nikad više sa Rusima“, podaci o navodnoj „nemilosrdnoj eksploataciji Ukrajine“ od strane „fantoma iz Kremlja“ bile su najjači argumenti separatista. Oko 85 odsto Ukrajinaca na referendumu je glasalo za nezavisnost. Separa-

⁶ Ukrajina je žitnica Sovjetskog Saveza. Od 190 miliona tona žita, kolika je godišnja proizvodnja u SSSR-u, 40 miliona tona se proizvode u Ukrajini.

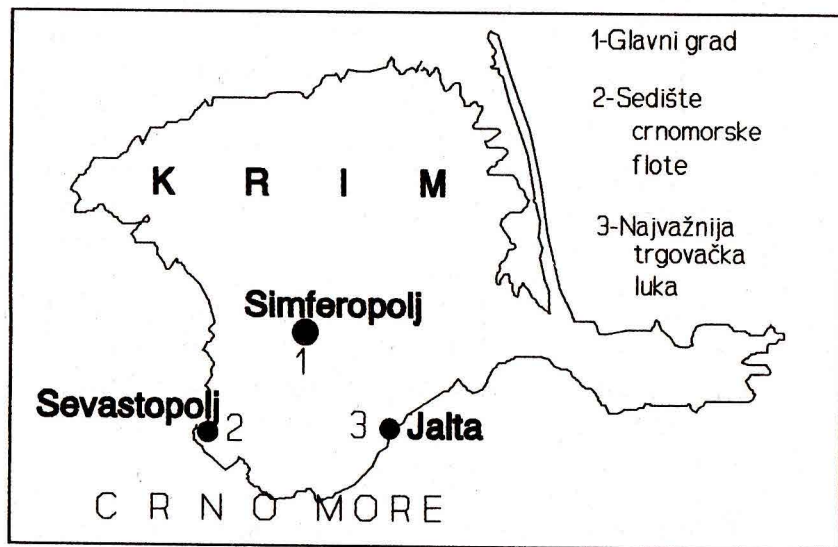
tisti su tvrdili da su protiv nezavisnosti bili samo Rusi koji žive u Ukrajini, i to ne svi, jer je, prema procenama Kijeva, „jedan veći broj od jedanaest miliona Rusa među Ukrajincima ipak glasao za samostalnu Ukrajinu“, uveren tvrdnjama ukrajinskih lidera da je tako moćnoj industrijskoj državi obezbeđen sjajan ekonomski prosperitet, naravno uz pomoć zapadnih zemalja.

Pošto bi Ukrajina sa ostvarenjem državne samostalnosti postala i članica „atomske kluba“, jasno je zašto je njena samostalnost izazvala podozrenje i u Rusiji i u SAD. Objektivno, s obzirom na ukupne potencijale, na prostorima bivšeg SSSR-a mogle bi se formirati dve snažne države: Rusija i Ukrajina. Ali, prema nekim istorijskim, religijskim i vojnim pokazateljima, moglo se pretpostaviti da bi te dve države bile više rivalski raspoređene jedna prema drugoj nego što bi bile spremne na saradnju. Takve pretpostavke su se veoma brzo pokazale kao realne. Naime, sukob između Ukrajine i Rusije izbio je krajem 1991. zbog podele armijskih potencijala nekadašnjeg SSSR-a, a naročito zbog podele Crnomorske flote. Ukrajinski predsednik Leonid Kravčuk nije se držao načelnog sporazuma, prema kojem je celokupna ratna mornarica ušla u sastav strateških snaga, koje se, barem neko vreme, neće deliti na republičke armije. Međutim, Kijev je ubrzo promenio stav, pa je tražio celokupnu Crnomorsku flotu za sebe. Rešenje je nađeno u Kijevu početkom januara 1992. godine. Na sastanku delegacija Ukrajine i Rusije odlučeno je da se Crnomorska ratna flota ipak podeli: Ukrajini su pripale pomorske snage koje nemaju strateški značaj, a brodovi sa nuklearnim naoružanjem biće još izvesno vreme, do konačnog rešenja, pod zajedničkom komandom.

Zbog navedenih, ali i drugih potencijalnih sukoba sa Ukrajinom, u Rusiji nijedan zahtev za otepljenjem koje su tražile sovjetske republike nije izazvao toliku političku nervozu.

Kazahstan i mogućnost stvaranja islamske unije

Način dobijanja državne samostalnosti Kazahstana takođe bi mogao biti veoma interesantan, a proizići će iz etničkih, geografskih, vojnih i ekonomskih komponenata. U vezi s

Mogući sukob između Ukrajine i Rusije može izbiti i zbog Krima. U toj oblasti od 27.000 kvadratnih kilometara živi dva i po miliona ljudi. Do 1954. godine Krim je bio u sastavu Rusije. Međutim, 19. februara 1954, prema odluci tadašnjeg predsednika SSSR-a, Ukrajinca Nikite Hruščova, oblast je pripojena Ukrajini.

etničkom komponentom, interesantno je da je Kazahstan jedina bivša sovjetska republika u kojoj „nacionalna manjina“ zapravo čini većinu u odnosu na matično stanovništvo. Naime,

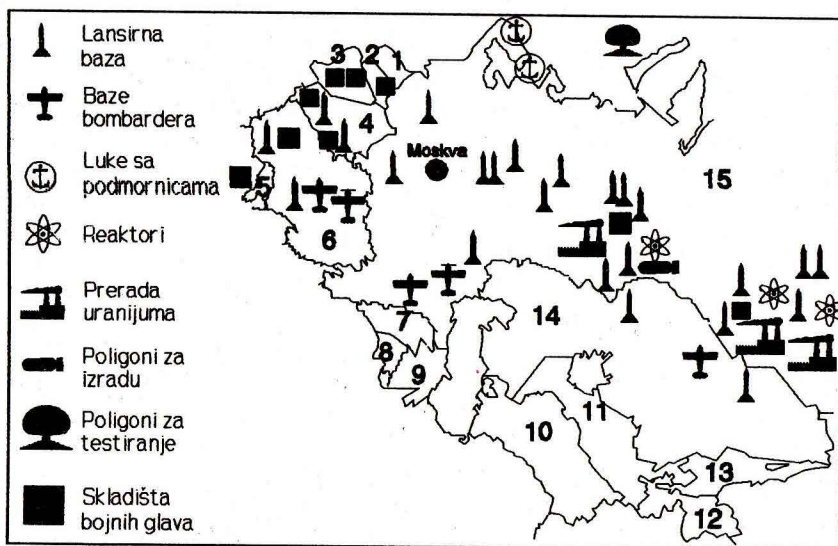
u Kazahstanu ima više Rusa nego Kazaha.⁷ Očigledno, ta činjenica će značajno uticati na „put Kazahstana u državnu samostalnost“. Geografska komponenta takođe nije bez značaja, jer je Kazahstan, samo nekoliko dana pre nego što su lideri Rusije, Ukrajine i Belorusije u Minsku postigli dogovor o stvaranju „panslovenske unije“, izrazio želju da to isto učini sa pet centralnoazijskih država. Tako bi Kazahstan, Turkmenistan, Uzbekistan, Kirgistan i Tadžikistan činili „panislamsku uniju“.

Područje na kojem se nalaze zemlje koje bi u budućnosti mogle činiti „panislamsku uniju“.

Pošto su reforme u SSSR-u krenule u drugom pravcu, rešenje je nađeno u „Zajednici nezavisnih država“. Ipak, i najava apsolutne samostalnosti Kazahstana i stvaranje „panislamske unije“ izazvali su političku nervozu u Moskvi, a ona je proizilazila, pre svega, iz vojne komponente, koja može značajno uticati na političku budućnost Kazahstana. Naime, u Kazahstanu (čija je površina dvadeset puta veća od Jugoslavije) smešteni su ogromni kosmodromi i glavni poligoni za nuklearne probe, a u trenucima najvećih dezintegracionih procesa u SSSR-u na teritoriji te zemlje ostalo je oko 2.000 nuklearnih raketa.

⁷ Prema procenama iz 1991. godine, u Kazahstanu živi 41 odsto Rusa, 36 odsto Kazaha i šest odsto Ukrajinaca.

Pregled nuklearnih postrojenja sa ukupnim brojem bojnih glava u pojedinim republikama bivšeg SSSR-a: 1 – Estonija 270; 2 – Letonija 185; 3 – Litvanija 325; 4 – Belorusija 1.250; 5 – Ukrajina 4.000; 6 – Moldavija 90; 7 – Gruzija 320; 8 – Jermenija 200; 9 – Azerbejdžan 300; 10 – Turkmenistan 125; 11 – Uzbekistan 105; 12 – Tadžikistan 75; 13 – Kirgizija 75; 14 – Kazahstan 1.800; 15 – Rusija 19.000 (podaci su iz 1990. godine, a objavljeni su u časopisu „NIN“ 1991. godine).

Konačno, mora se uzeti u obzir i ekonomska komponenta Kazahstana, ali ni druge republike nekadašnjeg „sovjetskog juga“ nisu više ekonomski nerazvijene. Ekonomski planovi koje je početkom šezdesetih godina ovoga veka započeo Nikita Hruščov odavno daju rezultate. Naime, tu je više od 600.000 dobrovoljaca iz celog Sovjetskog Saveza decenijama ogromne stepe pretvaralo u plodne oranice. Rezultat je očigledan: 20 odsto sovjetskog pamuka i visok procenat prehrambenih artikala proizvodi se upravo u Kazahstanu. Osim toga, Kazahstan i Turkmenistan, posle Rusije, drugi su i treći proizvođač nafte u Sovjetskom Savezu, a na tim prostorima je koncentrisano više od 30 odsto sovjetske industrijske proizvodnje.

S obzirom na navedeno, razumljiva je podozrivost i napetost s kojom je Moskva, u mesecima najvećih dezintegracionih procesa, osluškivala rasplet situacije na nekadašnjem sovjetskom jugu. Verska komponenta – islam, možda će biti i odlučujuća u budućem razvoju Kazahstana, ali i drugih država na tim prostorima. Geografski, državama centralne Azije

mnogo su bliži Iran i Pakistan nego Kremlj. S druge strane, i blizina nuklearnih potencijala Kazahstana izaziva veliko političko interesovanje u islamskom svetu.

POTENCIJALNA ETNIČKA ŽARIŠTA NA BALKANU

Područje Balkana vekovima je opterećeno nacionalnim sukobima. Izmešanost naroda na tom prostoru rezultat je čestih ratova koji su tokom istorije na njemu vođeni. Zbog ratnih pohoda i migracija stanovništva u gotovo svim zemljama Balkana ostale su brojne nacionalne manjine, koje su uzrok čestih zaoštavanja između susednih zemalja u tom regionu. Poslednjih godina veoma je aktuelan sukob između Rumunije i Mađarske oko mađarske nacionalne manjine u Transilvaniji, kao i sukob zvanične bugarske državne politike sa turskom nacionalnom manjinom u toj zemlji. Već decenijama traje i sukob između Grčke i Turske oko Kipra, odnosno teritorijalnih voda u Egejskom moru. Međutim, Jugoslavija je zemlja koja predstavlja „Balkan u malom“, a njeni odnosi sa Albanijom i Bugarskom karakteristični su, na određeni način, za opšte odnose na Balkanu.

Iako su ta nacionalna žarišta istorijsko-politički uslovljena, zbog mogućih akutnih kriza i tendencije njihovog širenja na druga područja Evrope treba ukazati na: (1) sukob Rumunije i Mađarske zbog mađarske nacionalne manjine u Transilvaniji; (2) sukob Bugarske i Turske zbog muslimanskog stanovništva turskog porekla u Bugarskoj; (3) sukob Turske i Grčke oko teritorijalnih voda u Egejskom moru, i (4) Jugoslaviju i njene odnose sa Albanijom zbog problema albanske nacionalne manjine, i Bugarskom zbog politike te zemlje prema Makedoniji.

Rumunija i Mađarska – etnička „bomba“ u Transilvaniji

Međudržavni problem i potencijalno etničko žarište između Rumunije i Mađarske je oblast Transilvanije u Rumuniji, u kojoj živi oko dva miliona pripadnika mađarske nacionalnosti.⁸

⁸ Sukobi u toj oblasti imaju istorijsku pozadinu. Naime, rumunski narod se formirao između 7. i 9. veka. U 9. i 10. veku uspostavljene su tri feudalne oblasti: Transilvanija,

Posle drugog svetskog rata, 1948. godine, po Staljinovom nalogu, u Transilvaniji je uspostavljena Autonomija Mađara, koju je 1968. godine ukinuo tadašnji predsednik Rumunije Nikolae Čaušesku. I pored toga što su Rumunija i Mađarska pripadale istom vojnom i političkom bloku, tu i tamo su se mogli čuti protesti od Bukurešta – Budimpešti i Budimpešte

– Bukureštu zbog „ugrožavanja teritorijalnog integriteta“, odnosno „nacionalnih prava“. U decembru 1989, posle obaranja Nikolaea Čaušeskua, Mađari u Transilvaniji su ponovo uputili zahtev za „autonomijom Mađara“.

Područje Transilvanije, odnosno Erdejlja, kako u Mađarskoj zovu to područje, na kojem živi oko dva miliona pripadnika mađarske nacionalne manjine.

sednim zemljama“,⁹ što je ponovo usložilo odnose između Rumunije i Mađarske, i učinilo da u Transilvaniji „provri“.

Demokratski savez Mađara Rumunije (DSM), najveća politička stranka Mađara u Rumuniji, najavila je u oktobru

Moldavija i Vlaška. Godine 1859. Vlaška i Moldavija su se ujedinile u jednu državu, koja je stekla nezavisnost posle rusko-turskog rata, u kojem je učestvovala na strani Rusije. Premda se kasnije uključila u formiranje rumunske države, Transilvanija je, kao oblast u Karpatima koja je bila u sastavu Austrougarske, ipak zadržala određenu autonomiju. Naime, u njoj je posle sloma Austrougarske ostao veliki broj Mađara, koji i sada teže državnom pripajanju Budimpešti.

⁹ Zvanična Budimpešta se čak u „toj brizi“ obraćala za pomoć i visokim funkcionerima NATO-a. U oktobru 1991. mađarski predsednik Jozef Antal posetio je sedište NATO, gde je od svog domaćina, generalnog sekretara Pakta Manfreda Venera, zatražio zaštitu zapadne vojne alijanse „u slučaju da mađarske granice budu ugrožene spolja“, uključujući i opasnost od „nekih vojnih snaga u regionu koje su izmakle kontroli“. Na taj zahtev, tokom zajedničke konferencije, Manfred Verner se nije konkretno osvrnuo, ali je napomenuo da je „moralna obaveza NATO-a, kao organizacije slobodnih država, da priteknu u pomoć zemljama srednje Evrope čiju bi stabilnost i sigurnost neko doveo u pitanje“. Na kraju svoje posete, Jozef Antal je briselskom časopisu „EKO“, između ostalog, saopštio i sledeće: „Protiv mađarske nacionalne manjine vodi se psihološki rat, i to u Jugoslaviji, Slovačkoj i naročito Rumuniji“.

1991. mogućnost povlačenja svojih predstavnika iz Velike Nacionalne Skupštine Rumunije. Partija Mađara, koja posle vladajućeg Fronta nacionalnog spasa ima najviše poslanika u Parlamentu, navela je kao razlog to „da se posle više puta otvoreno iskazanog nepoverenja i sumnji u ciljeve partije“ postavilo pitanje opravdanosti njenog daljeg učešća u radu najvišeg predstavničkog tela Rumunije. Dalje zaoštavanje odnosa između rumunske države i oko dva miliona pripadnika mađarske nacionalne manjine usledilo je u oktobru iste godine, posle najave grupe članova DSM iz transilvanskih okruga Kovasne i Hargite, gde većinu stanovništva čine Mađari, da će 26. oktobra biti organizovan referendum o autonomiji tih oblasti. To je izazvalo talas nezadovoljstva i protest gotovo svih političkih partija Rumunije, a u vezi s tim vođena je i parlamentarna rasprava. Iako se rukovodstvo Demokratskog saveza Mađara delimično ogradilo od izjave svojih članova iz tih okruga, ideja o referendumu razbuktala je višedecenijski sukob, koji je tinjao između većinskih Rumuna i mađarske manjine. U tadašnjim saopštenjima ekstremno orijentisanih rumunskih nacionalističkih partija najava referenduma se otvoreno tumačila željom Budimpešte za teritorijalnim širenjem prema rumunskoj Transilvaniji, pa se čak tada naglašavala i podudarnost između umešanosti Budimpešte u jugoslovensku krizu i najave sličnih mađarskih akcija u Rumuniji. Strah od „jugoslavizacije“ Rumunije, kako su tih dana pojedina sredstva informisanja nazvala akcije za formiranje „autonomne mađarske oblasti“, izazvao je i određene akcije rumunske armije u tim okruzima, koje su bile sračunate kao upozorenje. Naime, već 5. novembra 1991. rumunska armija je izvela vojne manevre u okruzima Alba i Kluž u Transilvaniji, na severozapadu zemlje.¹⁰

Najava referenduma o formiranju autonomije Mađara poklopila se sa iznošenjem u rumunskom parlamentu rezultata istraživanja posebne komisije koja je ispitala situaciju i događaje u okruzima Kovašna i Hargita, koji su i izrazili želju za autonomijom. Izveštaj je još više uzburkao rumunsku javnost, jer je utvrđeno da je u tim oblastima proteklih godina

¹⁰ Okruzi Kluž i Alba nalaze se u Transilvaniji (u okrugu Kluž od oko 800.000 stanovnika 10 odsto su pripadnici te manjine), a „graniče“ se s okruzima Kovašni i Hargiti, koji su najavili referendum za „autonomiju Mađara“ u Rumuniji.

izvedeno više otvorenih antirumunskih akcija. Na primer, u okruzima Kovasna i Hargita, prema izveštaju, sve rumunske zastave su decembra 1989. zamenjene mađarskim, a srušeno je i više rumunskih crkvenih objekata. Posle izraženog uznemičenja rumunske javnosti i „upozoravajućih akcija“ rumunske armije u okruzima Kovasna, Kluž, Hargita i Alba, referendum je otkazan. Međutim, potencijalni sukob Mađara i Rumuna zbog mađarske manjine u rumunskoj Transilvaniji nije prevažden. Naprotiv, ta oblast u Karpatima je veoma ozbiljno potencijalno etničko žarište.

Bugarska i Turska – problem turske nacionalne manjine u Bugarskoj

Turska nacionalnost je zastupljena u gotovo svim zemljama Balkanskog poluostrva, što je rezultat nekadašnjeg vojnog prisustva na tim prostorima. Status turske nacionalne manjine u tim zemljama rešavan je na različite načine. Grčka i Turska su, na primer, tokom 19. veka vršile zamenu stanovništva, a u Albaniji je ta nacionalna manjina „pretopljen“ u albansku naciju, koja ima istu veru kao i Turci – islam.

Bugarska zvanična politika već nekoliko decenija nastoji da nacionalne manjine u toj državi „pretopi“ u „bugarsku naciju“, što su gotovo uspeli da učine sa Makedoncima i Grcima. Sa Turcima su to pokušali na drastičan način pre nekoliko godina, kada su zvanične vlasti ukinule škole na turskom jeziku i počele da menjaju imena građanima turske narodnosti. Međutim, izbio je veliki politički skandal, a mnogi pripadnici turske manjine iselili su se u Tursku. Sada u Bugarskoj živi oko milion Turaka i oko 200.000 Pomaka (islamizovanih Bugara), koji čine 12 odsto bugarskog stanovništva. Razlike između bugarskog i turskog stanovništva sa jezičko-nacionalnog aspekta povećavaju se i zbog verskih isključivosti. Pošto kompaktnih turskih naseobina ima u različitim delovima Bugarske, iz geografskih razloga ih je nemoguće pripojiti Turskoj. Zahtev za primerenom zaštitom turske manjine, koja je do sada bila uskraćivana, neće biti lako sproveden s obzirom na to da je u širokim slojevima bugarskog stanovništva ukorenjeno antitursko raspoloženje. Među-

tim, Turska je značajan saveznik Zapada, pa bi Ankara u slučaju daljeg pogoršanja statusa svoje nacionalne manjine mogla da se obrati za pomoć i zapadnoevropskim zemljama.

Grčka i Turska – egejsko pitanje

Gotovo u čitavom posleratnom periodu, izuzev kraćeg razdoblja kada je došlo do sklapanja Balkanskog saveza sa Jugoslavijom i Turskom, Grčka veoma traumatično doživljava svoje odnose sa vladom u Ankari. Uzrok je poznat: intervencija turskih snaga na Kipru,¹¹ problem manjina i kontrola plovidbe i vazdušnog prostora u području Egeja. Konflikt Grčke sa Turskom ima duboke istorijske korene. Atina je, na primer, svoj nacionalni identitet velikim delom zasnivala na uspešnoj nacionalnoj borbi protiv Osmanlijske imperije.¹² Nasuprot tome, Turska je svoju državnost ispoljavala uspesima u ratu za nezavisnost, koji je vodila početkom dvadesetih godina ovog veka sa grčkim snagama na tlu Anadolije i zapadne Trakije.¹³ Sadašnje aktuelne odnose između te dve susedne zemlje karakterišu uzajamno nepoverenje i ponašanje sračunato na zaoštavanje odnosa, čime se nanosi šteta naprima za konsolidovanje prilika na jugoistočnom krilu atlantske odbrane, koja je za SAD i NATO veoma značajna.

Mada je 1986. godine došlo do izvesnog sporazuma o eksploataciji Egeja, ništa nije utvrđeno kao konačno opredeljenje dve strane u sporu. Za Grčku sva sporna pitanja u vezi s tim problemom duboko zadiru u suštinu odnosa s Turskom. Atina teži da se teritorijalne vode u Egeju protegnu na pojas od 12 nautičkih milja od kopna ili ostrva, a grčka javnost je

¹¹ Vojnu intervenciju na Kipru turska armija je izvela 20. jula 1974. godine.

¹² Nova Grčka je svoj južni i centralni deo oslobodila od Turske 1830. godine. Tesaliju je dobila 1881, a Krit 1908. godine. Posle balkanskih ratova, teritorijalno se proširila na Epir, Egejsku Makedoniju i ostrva ispred obale Male Azije. Poslednje teritorijalno proširenje imala je 1945. godine, kada je dobila Dodekanska ostrva. Grčka se kroz istoriju lagano povećavala, pa je u sadašnjim granicama od 1945. godine. Ima površinu od 132.582 km².

¹³ Grčka nacionalna ideja je veoma brzo prerasla u panhelansku. Konkretni izraz te ideje bio je pokušaj Grčke da prostor oko Egejskog mora pretvori u „grčki Mediteran“, sa glavnim gradom Carigradom (sada Istanbul). Posebno posle prvog svetskog rata, u kojem je Turska poražena, ta ideja je dobijala na značaju. Međutim, istorijski događaji su krenuli u drugom pravcu. U poraženoj Turskoj je došlo do nacionalnog preporoda koji je predvodio Kemal Atatürk. Preporođena i reorganizovana, Turska je pružila uspešan otpor grčkim ciljevima. Turci su, pritom, iz Male Azije isterali 1.500.000 Grka, a primili u svoju zemlju 500.000 Turaka iz Grčke.

„vaspitavana“ da „Egej shvata kao nacionalno more“, ¹⁴ što izaziva protivljenje Turske, koja je uvek naoružavanje grčkih ostrva najbližih turskoj obali smatrala pretnjom i izazovom ne samo za Tursku nego i za NATO. Ankara nikada nije dala saglasnost za militarizaciju ostrva Lemnos, Lezbos i nekih drugih duž turske obale. U vezi s tim, postavlja se pitanje plovidbe turskih brodova Egejom, jer proširenje nacionalnog mora na 12 nautičkih milja praktično bi značilo zatvaranje toga mora za međunarodnu plovidbu i odbacivanje turskih pomorskih veza iz Istanbula i luka u Crnom moru na uski prolaz između grčkih ostrva u istočnom Egeju i turske obale. Na taj način, Grčka bi imala potpunu kontrolu nad plovidbom u čitavom Egeju. Razgraničenje bi trebalo izvesti na osnovu tzv. središnje linije na tom uskom prostoru između turske obale i grčkih ostrva. Što se tiče središnjeg dela Egeja, kontrolu bi preuzela grčka vlada, koja bi obezbedila koridor za međunarodnu plovidbu, a to bi Tursku dovelo u zavisian položaj. Stoga će dve zemlje veoma teško naći kompromisno rešenje u skoroj budućnosti. Tako se zaoštrenost u njihovim odnosima, koja je u prvom trenutku bila rezultat vojne intervencije turskih oružanih snaga na Kipru, sada sve više prebacuje i na problem Egeja i pretvara u direktan bilateralni spor dve susedne zemlje.

Turski državници otvoreno naglašavaju da bi proširenje grčkih teritorijalnih voda na 12 nautičkih milja od grčkog kopna ili obala ostrva barem na najbližem mestu gde se nalaze dva grčka ostrva zatvorilo Egej za plovidbu kao „otvoreno međunarodno more“. To bi se sigurno dogodilo na potezu središnjih egejskih ostrva Mikonos–Kapadohija–Ikarija, ili Andros–Skopelas. Time bi Turska bila lišena ne samo izlaska prema Sredozemlju središnjim i najkraćim putem već i pomorskih veza između svojih severnih i južnih kopnenih delova u istočnom Egeju. Pošto je Ankara spremna da na svaki potez Atine u vezi s proširenjem nacionalnog mora u Egeju gleda kao na „povod za rat“, rešenje tog problema čini se da je

¹⁴ Grčki arhipelag čine ostrva koja se pružaju Egejskim morem duž zapadne obale Male Azije. Podeljena su u više grupa. Jedan od najvećih spoljnopolitičkih problema Grčke i Turske je zapravo grupa ostrva Južni Sporadi, koju čine Samos, Ikarija, Kos, Rodos i više manjih ostrva. Ta ostrva se prostiru uz jugozapadnu obalu Male Azije. Na tom području se nalaze i veća ostrva Krit i Karpatos, a uz samu maloazijsku obalu Knios, Mitlini, prema severu Limos, Imroz i Samotraski. Ostrvo Imroz pripada Turskoj, a sva navedena i mnoštvo manjih ostrva – Grčkoj.

moгуće postići samo kroz bilateralne pregovore. Da li će do njih doći zavisiće od opštih međunarodnih prilika u istočnom Mediteranu i na Balkanu, ali i od budućih odnosa Atine i zapadnih saveznika, kao i od uticaja koji bi oni imali na buduće odnose Grčke i Turske.

Prema tome, „kiparski problem“, koji je na početku grčko-turskog konflikta bio jedan od osnovnih uzroka zategnutosti, sve se više potiskuje. Razvoj situacije u Egeju postaje primaran za budućnost tog regiona. Pri tome, treba uzimati u obzir i nasleđeno nerešeno pitanje nacionalnih manjina – turske na grčkoj teritoriji i grčke kraj obala Istanbula. Jer, mada je posle prvog svetskog rata došlo do razmene stanovništva između dve susedne zemlje, pitanje nacionalnih manjina nije konačno rešeno.

Jugoslavija – stalna strategijska interesna sfera suseda

Jugoslavija je u granicama posle drugog svetskog rata bila najveća država na Balkanu. Osim toga, bila je i nacionalno najsloženija balkanska, ali i evropska država. U njoj je živelo šest naroda, ali i mnoštvo nacionalnih manjina, naročito na području Kosova i Metohije. Geostrategijski, Jugoslavija se nalazi u centralnom delu Balkanskog poluostrva i zauzima, prostorno i strategijski, njegov najvažniji deo. Ako se uzme u obzir prostor Jadranskog mora, koji obuhvata jugoslovensku obalu sa ostrvima i arhipelazima, predeo Dunava sa Podunavljem i planinski masiv koji se proteže centralnim delom Jugoslavije, jasno je da je područje Jugoslavije izuzetno značajno za saobraćaj i da ima veliki strategijski značaj za susedne balkanske, ali i neke evropske zemlje. Naime, svaki deo jugoslovenske teritorije izuzetno je značajan za susedne zemlje jer bi se veoma brzo mogao uključiti u njihove, ali i strategijske ciljeve drugih evropskih zemalja. Na primer:

– Italija (kao i Austrija i Mađarska) ne spada u zemlje balkanskog područja, ali je za nju jugoslovenski prostor izuzetno važan zbog strategijskog pravca Panonija–Lombardija, na kojem su značajne tačke ljubljanska vrata i Tršćanski zaliv, kojima se značaj povećao posle promene strategijskih pozicija Austrije, nakon ujedinjenja Nemačke, i promene pozicije Mađarske, posle sloma istočnoevropskih sistema.

Između ostalog, i zbog tih činjenica vlada u Rimu sa najvećom političkom pažnjom posmatra razvoj situacije u Jugoslaviji, ispoljavajući sve veću zabrinutost za sudbinu italijanske nacionalne manjine na jugoslovenskom prostoru;

– za Austriju je područje krajnjeg severozapada Jugoslavije izuzetno značajno iz najmanje tri razloga – ekonomskog (tržište Slovenije zahvalno je područje za visokokvalitetne proizvode iz Austrije), vojnog (s obzirom na geografsku veličinu i vojne potencijale samostalne Slovenije, Austrija se nesumnjivo oseća vojno superiornijom kada se na njenim južnim granicama nalazi jedna takva država, nego ekonomski siromašna ali potencijalno veoma snažna slovenska država – Jugoslavija), i stratezijskog (s obzirom na novi položaj Nemačke i Mađarske, samostalna Slovenija ispunjava i treći stratezijski interes Austrije – vezivanje zemalja srednje Evrope za germansku interesnu sferu);

– Mađarska gotovo konstantno pokazuje određene pretenzije prema severnim delovima Srbije. Njeni apetiti prema tim prostorima svakako se moraju posmatrati u kontekstu istorijskih komponenata (austro-ugarsko nasleđe), nacionalnog sastava na tom području (relativno veliki broj pripadnika mađarske nacionalne manjine),¹⁵ pa i nekih verskih komponenata (prisutnost građana katoličke veroispovesti);

– za Rumuniju bi bilo pretenciozno reći da ima teritorijalne pretenzije prema Jugoslaviji. Najveći problem – razgraničenje Banata, rešen je posle prvog svetskog rata utvrđivanjem sadašnje granice, ali je u Rumuniji ostalo mnogo naselja s jugoslovenskim nacionalnim sastavom;

– Grčka je, za razliku od drugih balkanskih država, često naglašavala da je ugrožavaju neki narodi koji čine konstitutivni element jugoslovenske federacije. Radi se o Makedoniji i Makedoncima, i taj problem je često bio „kamen spoticanja“ u odnosima između Grčke i Jugoslavije. Grčka je više puta otvoreno izjavila da neće priznati ni makedonski jezik, ni makedonski narod, a ni Makedoniju, jer bi time dovela u pitanje i neke teritorije grčke države;

¹⁵ Jugoslovensko-mađarska granica utvrđena je Trijanskim mirovnim ugovorom iz 1920. godine. Sa jedne i sa druge strane tako utvrđene granice ostao je veliki broj pripadnika jugoslovenskih i mađarskih naroda. U Mađarskoj su, vremenom, delovi jugoslovenskih naroda, većtom politikom Budimpešte, izgubili svoj nacionalni identitet, dok je u severnim delovima Jugoslavije i Srbije ostao veliki broj Mađara.

– Albanija i Bugarska su od 1948. godine na razne načine pokazivale teritorijalne pretenzije prema jugoistočnim delovima Jugoslavije, i mogu se označiti kao najagresivnije među susednim zemljama.

Albanska nacionalna manjina u Jugoslaviji u kontekstu velikoalbanskih ambicija

Ako se za Jadransko more može reći da je veliki zaliv Sredozemnog mora, najznačajniju poziciju na njemu ima teritorija Albanije. Dakle, geostrategijski položaj albanske teritorije nadmašuje politički i ekonomski značaj koji ta država ima u Evropi. To joj je omogućilo da sklapa ugovore o prijateljstvu i bratskoj pomoći sa državama koje su tog trenutka odgovarale interesima nekadašnje vlade Envera Hodže, i da ih, s druge strane, jednostavno otkazuje kada bi Tirana procenila da štete albanskim nacionalnim interesima, odnosno kada su počinjali da smetaju diktaturi Envera Hodže. U tom kontekstu i treba shvatiti tzv. albanski izolacionizam. Albansko okruženje – Italija, Jugoslavija i Grčka – omogućilo je Albaniji da otkazuje mnoge međunarodne ugovore i krši norme ljudskih prava i sloboda bez ikakvog poštovanja međunarodnog prava. Objektivno, Italija u tadašnjem svetskom poretku nije mogla činiti gotovo nikakvu pretnju albanskoj državi, pa je nije mogla primorati ni na poštovanje međunarodnih normi. Grčka je bila država koja je često diplomatskim putem izražavala nezadovoljstvo položajem svoje nacionalne manjine u Albaniji. Ali, takođe, zbog tadašnjeg stanja u međunarodnim odnosima, a zbog problema s Turskom, osim diplomatskih protesta nije mogla ništa konkretnije da učini da se položaj grčkog naroda u Albaniji popravi. U okviru toga treba sagledavati i jugoslovensko-albanske odnose poslednjih decenija i snažno nacionalističko žarište u Jugoslaviji i južnoj Srbiji – na Kosovu i Metohiji.

Posleratni interes Jugoslavije bio je održavanje prijateljskih odnosa sa albanskom državom, pre svega iz dobrosusedskih, ideoloških, ekonomskih i strategijskih razloga. Međutim, odnos Albanije prema Jugoslaviji bio je kao i prema drugim državama, a u pojedinim periodima čak i gori. Može se reći

da je odnos albanske države prema drugim nacijama imao dva politička pravca.

Prvi je označavao državnu politiku Albanije prema nacionalnim manjinama u toj zemlji:

(a) u periodu 1948–1955. albanska država je postepeno ukidala škole na grčkom, srpskom, makedonskom i turskom jeziku;

(b) u pojedinim regionima Albanije sa relativno kompaktnim nacionalnim manjinama (na primer, u Južnoj Albaniji – Grci, u području Skadarskog jezera – Srbi i Makedonci itd.), Albanija je u periodu 1955–1975, radi razbijanja kompaktnosti određenih nacija na svom području, iseljavala čitave porodice širom Albanije, ne dozvoljavajući im da se isele u matičnu državu;

(c) u periodu od 1975. do 1985. godine albanska država je nasilno menjala i nacionalnim manjinama nametala albanska imena takođe radi albanizacije nealbanskog stanovništva.

Drugi pravac čini politika Albanije prema susednim državama. Naime, strateški interes albanske spoljne politike je ostvarivanje projekta tzv. velike Albanije, koji je u Jugoslaviji imao plodno tlo, i to iz više razloga:

(1) na Kosovu i Metohiji živi oko dva miliona pripadnika albanske nacionalnosti;

(2) školski sistem na tom području je umnogome bio prilagođen školskom sistemu u Albaniji, a u školama i na Univerzitetu na Kosovu i Metohiji često su boravili profesori iz Albanije;

(3) veliko iseljavanje nealbanskog, prvenstveno pravoslavnog stanovništva sa tog područja uslovalo je još jaču homogenizaciju albanskog stanovništva, i

(4) Jugoslavija i Srbija su decenijama ulagale kapital u to područje, ali nisu ulazile u suštinu iseljavanja nealbanskog življa.

Posledica svih tih grešaka bila je snažna separatistička pobuna 1981. godine, koja je imala za cilj stvaranje „republike Kosovo“, čijim bi se ostvarenjem, prema Ustavu iz 1974. godine, ona mogla na legalan način pripojiti Albaniji.

Najznačajnije komponentne albanskog ekspanzionizma prema delovima Jugoslavije su sledeće:

1) nesporna je činjenica da je južna srpska pokrajina najnerazvijeniji deo Srbije i Jugoslavije, ali ne može biti sporno

ni to da bi pri nekoj hipotetičkoj realizaciji ona postala najrazvijeniji deo Albanije. Time bi se strategijska komponenta Albanije (njena obala, koja je idealna za pomorske baze usmerene ka Sredozemlju) mogla kombinovati sa Metohijom (kao potencijalno velikom žitnicom) i Kosovom (kao industrijskom bazom);

2) takvo prodiranje bi značilo direktno slabljenje najjužnijeg dela Jugoslavije, a posebno Srbije, što bi strategijski znatno oslabilo i pozicije Makedonije, Crne Gore i Grčke;

3) prodiranje albanske države na te prostore značilo bi i destabilizaciju Sandžaka, uz mogućnost presecanja veze Srbije i Crne Gore, a time bi se potisnuo istočni deo Jugoslavije od prostora jadranskih luka i Jadranskog mora.

Jugoslavija i Bugarska

Bugarska ima davnašnji san da na delu istočnih i južnih jugoslovenskih teritorija ostvari tzv. veliku Bugarsku. Međutim, osnovni problem u koncepciji „velike Bugarske“ jeste Republika Makedonija, ali i jugoistočni delovi Republike Srbije. Velikobugarske pretenzije prema pojedinim delovima Jugoslavije traju u kontinuitetu još od kraja drugog balkanskog rata, jer se Bugarska država nije nikada politički saglasila sa Nejskim mirovnim ugovorom, kojim su razgraničene dve države. Bugarska politika prema jugoslovenskim, ali i drugim nacionalnim manjinama poslednjih decenija identična je sa albanskom politikom prema nacionalnim manjinama na njenom tlu.

1. U Bugarskoj su, u skladu sa dobrosusedskom saradnjom, odmah posle drugog svetskog rata bile otvorene škole na makedonskom jeziku. Međutim, tokom narednih decenija one su ukinute, a broj Makedonaca prilikom svakog popisa stanovništva u Bugarskoj bio je umanjivan, sve dok nisu potpuno nestali sa spiska popisa stanovništva koje živi u Bugarskoj.

2. Indikativno je da je Bugarska sa pojavom političkih, ekonomskih i socijalnih problema u Jugoslaviji uvek pojačavala pritisak na svoje zamišljene interesne sfere u njoj. Pri tome je često isticala da su Makedonci zapravo Bugari, odnosno da su granice nepravedne, jer Bugarskoj, navodno, pripadaju i

neki delovi istočne Srbije. Ti pritisci su bili naročito jaki 1948, 1955, 1971. i 1991. godine.

3. Najveća razlika između taktike stvaranja „velike Albanije“ i „velike Bugarske“ jeste pokušaj bugarskih nacionalističkih krugova da tzv. suptilnijom politikom u odnosu na albanske nacionaliste pokušaju da ostvare svoje ciljeve. Naime, nacionalistički krugovi u Bugarskoj ne mogu računati na ozbiljniju oružanu pobunu Bugara u Jugoslaviji, kao što je to bio slučaj sa delom albanskog stanovništva na Kosovu i Metohiji, i to iz najmanje dva razloga:

prvo, bugarska nacionalna manjina je malobrojna u odnosu na mađarsku i albansku, pa to ozbiljno remeti planove nekih bugarskih nacionalističkih krugova o oružanoj pobuni Bugara u Jugoslaviji zbog ugrožavanja nacionalnih prava;¹⁶

drugo, bugarsko stanovništvo u Jugoslaviji je do sada pokazivalo potpunu političku lojalnost i pravnu privrženost domovini u kojoj živi, a u kojoj su joj bila zaštićena sva nacionalna prava.

Bugarska, stoga, nastoji da primeni taktiku tzv. brisanja granica, odnosno neoružanog spajanja Makedonije i Bugarske, odnosno delova istočne Srbije, gde živi bugarski narod. Ta ideja nije nova, a bila je aktuelna još početkom 1948. godine, kada je Staljin insistirao na stvaranju balkanske federacije između Jugoslavije i Bugarske, a kasnije i Albanije. Tada je Jugoslavija odbila taj predlog zbog mogućeg uticaja Informbiroa. Na kasnije zahteve Jugoslavije da se u Bugarskoj zaštiti makedonski narod Bugarska je ironično odgovarala da čak može doći i do spajanja Pirinejske i Vardarske Makedonije, ali samo u slučaju eventualne buduće zajednice Južnih Slovena.

Nešto modifikovanu, ali u suštini istu politiku pokazuje bugarska država i 1991–1992. godine u političkom stavu prema jugoslovenskoj krizi. Naime, ona je bila prva država na svetu koja je priznala nezavisnu Makedoniju 15. januara 1992. godine. Tim povodom je Ministarstvo inostranih poslova Bugarske, istoga dana, izdalo saopštenje: „Priznavanje Makedonske države i nekih drugih jugoslovenskih republika zasniva

¹⁶ Bugarska nacionalna manjina u Jugoslaviji uglavnom živi u nekim graničnim područjima istočne Makedonije i Srbije. U Srbiji je poslednjih godina zabeležen porast bugarskog stanovništva u nekim opštinama Ponišavlja, zbog ekonomske migracije srpskog stanovništva. Inače, najviše bugarskog stanovništva u Srbiji, prema podacima iz 1991. godine, ima Dimitrograd – 90 odsto.

se na poštovanju interesa ljudi koji žive na svojoj teritoriji i na njihovoj legitimnoj volji za državnim samoopredeljenjem“. U toj izjavi Ministarstvo inostranih poslova Bugarske izbegava termin *narod*, jer su tamošnji zvanični politički krugovi još pre 15. januara 1992. isticali da će priznati makedonsku državu, ali ne i makedonski narod, jer su Makedonci narod sa bugarskim nacionalnim korenom, ali sa drugim imenom.

Bugarsku taktiku stvaranja „velike Bugarske“ nije teško protumačiti. Ona je poslednjih godina usmerena na dobijanje u vremenu. Jer, Sofija očekuje da će se Evropska zajednica kad-tad proširiti i na druge zemlje Balkana. U tom slučaju, a prema načelima EZ, granice između država će postati fiktivne. U vezi s tim, Sofija se nada nenasilnom pripajanju Makedonije, o čemu su više puta govorili i bugarski političari 1991. i početkom 1992. godine.

Jugoslovenska teritorija u okviru strategijskih velikoalbanskih i velikobugarskih pretenzija

Prostor prema kojem se iskazuju velikoalbanske i velikobugarske pretenzije čini jugoistočna Jugoslavija, odnosno teritorije južne i istočne Srbije, južni delovi Crne Gore i istočna, centralna i zapadna Makedonija. Taj prostor presecaju tri značajna strategijska pravca:

1) *centralni*, koji počinje na jugoslovensko-mađarskoj granici i povezuje centralne delove Srbije i Makedonije sa lukom Solun i Egejskim morem;

2) *istočno-jugozapadni*, koji počinje na jugoslovensko-rumunskoj granici i povezuje Beograd i zapadne delove Srbije sa Crnom Gorom, lukom Bar i Jadranskim morem, i

3) *jadranski*, koji povezuje Tršćanski zaliv i jadranske luke sa glavnim gradom Crne Gore, rudarskim i privrednim resursima Kosova i Metohije i glavnim gradom Makedonije.

Upliv velikoalbanskih i velikobugarskih političkih i drugih interesa na te prostore direktno strategijski preseca sva tri pravca. Jer, moguća etnička pobuna na Kosovu i Metohiji, podstaknuta iz Albanije, mogla bi politički da destabilizuje i područje Sandžaka. U tom slučaju presekla bi se veza između Srbije i Crne Gore i jadranski pravac, a Albanija bi postala najznačajniji činilac na tim strategijskim tačkama.

Velikobugarske pretenzije ne samo da bi mogle teritorijalno da ugroze Republiku Makedoniju (Vardarska Makedonija) i neke jugoistočne delove Srbije nego bi i strategijski presekle najznačajniji i najprirodniji pravac istočnih delova Jugoslavije i Srbije ka moru, odnosno luci Solun i Egeju. Presecanje tog pravca trajno bi istisnulo političke i ekonomske interese Grčke, Makedonije i Srbije sa tih prostora i kao primarne nametnulo političke, ekonomske i strategijske interese Bugarske.

TAČKE ETNIČKE NAPETOSTI U SREDNJOJ EVROPI

Srednja Evropa (Nemačka, Austrija, Mađarska, Češka i Slovačka i Poljska) takođe je bremenita potencijalnim etničkim žarištima. To područje je dobilo novu političku dimenziju posle ujedinjenja Nemačke, koje je uslovilo i novi položaj Austrije i Mađarske, a za njega je značajan i rasplet političke krize u Sloveniji i Hrvatskoj.

Jedan od većih problema na prostorima Srednje Evrope je granica na Nisi između Nemačke i Poljske. Premda je Nemačka neposredno posle ujedinjenja potpisala sa Poljskom sporazum o nepovredivosti te granice, sve su glasnjiji zahtevi Nemaca koji su živeli u Šleziji pre i za vreme drugog svetskog rata da se tamo vrate i da se te oblasti pripoje Nemačkoj.

Mađarska je druga država na tom prostoru koja svojom politikom može izazvati etničke napetosti. Naime, sadašnja vlada u Budimpešti je za kratko vreme uspela da svojom nacionalističkom politikom pokvari dobre odnose sa svim susedima, osim sa Austrijom. Tako je Mađarska zatražila specijalnu autonomiju za Mađare u Vojvodini (Jugoslavija), Transilvaniji (Rumunija) i graničnim područjima sa Ukrajinom, a njena vlada je nekoliko puta zvanično najavila mogućnost da u slučaju raspada češko-slovačke federacije zatraži korekciju granice sa Slovačkom, u kojoj, prema tvrdnjama Budimpešte, živi 600.000 Mađara.

Svakako, ni Austrija nije bez ambicija na tim prostorima. U novim uslovima, posle nastanka novih država u Sovjetskom Savezu i, prvenstveno, u Jugoslaviji, u Beču su ponovo oživeli snovi o staroj slavi Austrougarske.

Međutim, ključ srednjoevropskih etničkih napetosti „drži“ Češko-Slovačka. Od njenog opstanka ili raspada zavisi da li će ti prostori etnički početi da varniče ili će ekonomski početi da se oporavljaju i vezuju za zapadnoevropske ekonomije, prvenstveno za ekonomiju Nemačke i Austrije.

Češko-slovačka federacija

Češko-Slovačka je rezultat ujedinjenja više naroda koji se razlikuju ne samo u kulturnom nego i u verskom pogledu. Ta država je u sadašnjim granicama od 1918. godine.¹⁷ U toku drugog svetskog rata, odnosno od marta 1939. do maja 1945, država je bila pod okupacijom Nemačke, pri čemu je Slovačka imala status nezavisne države. Posle rata je likvidiran marionetski sistem u Slovačkoj, a politički primat Bratislave tokom drugog svetskog rata preuzeo je Prag. S uspostavljanjem višepartijskog sistema slovačko pitanje je ponovo aktuelizovano. Činjenica je da bi raspad te zemlje, što u najvišim političkim krugovima u Češkoj otvoreno smatraju neizbežnim, izazvao posledice i izvan češko-slovačkih granica.

Secesionističke napetosti u toj državi postale su očigledne 24. septembra 1991, kada je češko-slovački predsednik Vaclav Havel pozvao Parlament da odobri sazivanje referenduma o slovačkom zahtevu za autonomijom, upozorivši da je Češko-Slovačka na ivici raspada. Zatim je, 1. oktobra 1991, slovački premijer Jan Čarnoguru izjavio da međudržavni sporazum Češko-Slovačke i Nemačke o prijateljstvu i saradnji, čije je potpisivanje tih dana bilo u toku, predstavlja izvrgavanje Slovačke poruzi. Slovački predsednik je zamerio federalnoj vladi što je prihvatila da se u ugovor unese stav o kontinuitetu češko-slovačke države od 1918. godine, čime se negira postojanje samostalne i nezavisne slovačke države u periodu drugog svetskog rata (1939–1945).

I u Češkoj je nezadovoljstvo izazvala odredba tog ugovora koji tzv. Minhenski sporazum iz 1938. godine, prema kojem je Nemačka oduzela deo Čehoslovačke, proglašava ništavnim.

¹⁷ Češko-slovačka državnost počinje u 9. veku. Prve države osnovane su u Moravskoj i Češkoj. Slovačka je vekovima bila odvojena od tih oblasti i nalazila se uglavnom pod vlašću mađarskih vladara. Od 1620. godine češko-slovačke teritorije su pod vlašću Habzburgovaca i mađarskog plemstva. U 19. veku u češkim oblastima došlo je do brzog razvoja industrije, a u slovačkim poljoprivrede.

Javno mnjenje Češke je tih dana tražilo da se Minhenski sporazum proglasi nevažećim od samog početka, kao što su to učinile druge dve potpisnice tog akta – Italija i Francuska.

Nesuglasice oko određenih odredaba sporazuma sa Nemačkom nisu potisnule u drugi plan nesuglasice između Čeha i Slovača. U Česta-Papjernički, na padinama Malih Karpata, na jugu Slovačke, 11. novembra 1991. sastali su se najviši politički predstavnici Češke i Slovačke. Dve delegacije su se saglasile o mnogo čemu, ali nisu u vezi s osnovnim pitanjem – da li će Češko-Slovačka ostati federacija, i kakva. Naime, češki politički vrh je zastupao tezu da je za oba naroda jedini put u budućnost u okviru federacije, transformacijom i postavljanjem na novoj političko-pravnoj osnovi odnosa u federaciji. Slovački lideri, međutim, budućnost vide u uspostavljanju dveju samostalnih država vezanih ugovorom. Posle dva dana, 13. septembra 1991, Predsedništvo republičkih skupština, uz asistenciju predsednika Havela, predsednika Parlamenta Dubčeka i federalnog premijera Čalfe, jedino je moglo da konstatuje da ta prepreka ne može da se prevaziđe, pa je odlučeno da se rešenje traži u nacionalnim većima (parlamenti) Češke i Slovačke.¹⁸

Slovačka i Mađarska – Češka i Nemačka

Raspad Češko-Slovačke kao federacije postavio bi problem mađarske nacionalne manjine u Slovačkoj i prava Nemača koji su pre rata i za vreme rata živeli u Sudetskoj oblasti u Češkoj.

Slovačka i Mađarska

Mađarska se još 20. novembra 1991, izjavama nekih političkih ličnosti, umešala u krizu češko-slovačkih odnosa i unutrašnje rasprave o budućnosti Češko-Slovačke. Naime, sa jačanjem zahteva iz Bratislave za državnom samostalnošću jačala je i zabrinutost Budimpešte za 600.000 Mađara u Slovačkoj. Pojedini politički zvaničnici iz Mađarske su otvo-

¹⁸ Predsednik Václav Havel je 20. novembra 1991. izjavio „New York Times“-u: „Ukoliko zajednički život u jednoj državi nije moguć ja sam za ustavni razlaz, Česi i Slovaci nikada nisu ratovali jedni protiv drugih“.

reno poručili da će se u slučaju državne samostalnosti Slovačke pristupiti reviziji granice sa tom zemljom. Takva upozorenja iz Mađarske, naravno, izazvala su otvorenu zabrinutost u Slovačkoj, pa je 25. novembra 1991, na poslednjoj konferenciji za štampu u federalnoj vladi, premijer Marijan Čalfa izrazio zabrinutost za političku sudbinu samostalne Slovačke: ako postane samostalna – biće izložena spoljnim pritiscima. Jedini sigurni deo granice, po njegovom mišljenju, bio bi sektor prema Austriji, dok se ne zna šta se može očekivati od Mađara. Njegova izjava se podudara sa tezom malobrojnih federalista u Slovačkoj, koji tvrde da bi ona kao nezavisna država bila suočena sa zahtevima gotovo svih svojih suseda za ispravljanjem granica i Poljske na severu, Ukrajine na istoku i, posebno, Mađarske na jugu. I pojedini predstavnici mađarske manjine u Slovačkoj upozorili su tih dana da bi se u slučaju dalje radikalizacije zahteva Slovaka morali obratiti za zaštitu nekome spolja, tj. Mađarskoj. U novonastaloj situaciji Budimpešta je reagovala krajnje diplomatski. Još istog dana šef mađarske diplomatije, Geza Jasenski, odbacio je kao neosnovane insinuacije da vlada u Budimpešti ima teritorijalne pretenzije u slučaju da Slovačka postane nezavisna država. U nekoliko narednih dana videli su se rezultati tako brzog reagovanja šefa mađarske diplomatije. Naime, izjava češko-slovačkog premijera Marijana Čalfe, koja je bila upućena kao upozorenje slovačkim separatistima, nije imala efekta. Jer, upravo su oni oduševljeno pozdravili mađarske garantije o nepovredivosti granice. Slovačka nacionalna partija, inače glavni pobornik samostalne Slovačke, čak je oduševljeno tih dana objavila saopštenje u kojem je izražavala radost zbog izjave mađarskog šefa diplomatije.

Izjava Jasenskog trebalo je da ublaži u Slovačkoj realno strahovanje od Budimpešte i da razbije svaki napor snaga u zemlji koje su za očuvanje češko-slovačke federacije, ali i da ojača snage koje su za samostalnu Slovačku. Naime, Budimpešta priželjkuje samostalnu Slovačku, jer će onda samostalnoj, ali i usamljenoj Bratislavi isporučiti zahtev za reviziju granica. Bratislava u tom slučaju ne bi imala saveznika, jer bi i ostali susedi imali slične zahteve. Ako bi se obratila Pragu, pitanje je koliko bi on u tom trenutku bio spreman i koliko bi mogao da joj pomogne. Aktivnosti Mađarske u etničkom sukobu u

Jugoslaviji (Budimpešta pomaže secesioniste u oružju i materijalnim sredstvima, kao i u obučavanju ljudstva) i Erdelju, odnosno Transilvaniji i Rumuniji, kao i zahtev koji je uputila Ukrajini da se navodno zaštititi mađarska manjina u pograničnim delovima te zemlje jasno ukazuju na činjenicu da će na red doći i Bratislava. Uostalom, samo nekoliko dana posle izjave Geze Jasenskog da će se poštovati nepovredivost granice sa Slovačkom, u mađarskom parlamentu, u Budimpešti, i formalno je postavljen zahtev da se preispita Trijanski ugovor, kojim je ta granica i regulisana. Naravno, mađarska diplomatija ni tada nije propustila da dodatno protumači kako se radi samo o eventualnom proširivanju prava mađarske nacionalne manjine u eventualno samostalnoj Slovačkoj, što bi sadržalo i elemente samouprave.

Praška štampa nije 25. novembra 1991. prenela strahovanja češko-slovačkog premijera Marijana Čalfe. Ona uglavnom nastoji da ignoriše spor Bratislave i Budimpešte, kao i razlike u javnim izjavama u Mađarskoj o mogućim pretenzijama u slučaju proglašenja samostalne Slovačke. Uostalom, i sama Češka se našla pred problemom – zahtevom sudetskih Nemaca za revizijom granica.

Češka i Nemačka

Ugovor između Češko-Slovačke i Nemačke o prijateljstvu i dobrosusedskoj saradnji trebalo je da bude potpisan u oktobru 1991. godine. Međutim, do februara 1992. još uvek nije bio potpisan. Češko-Slovačka je ozlojeđena nemačkom sporošću i oklevanjem s tim sporazumom, koji su ministri spoljnih poslova ratifikovali još u oktobru 1991, sa međusobnim uveravanjem da će neprijatna prošlost biti prepuštena zaboravu. Međutim, ispostavilo se da su dva istorijska opterećenja, Minhenski sporazum iz 1938. i proterivanje sudetskih Nemaca iz Čehoslovačke posle drugog svetskog rata, postali u međuvremenu sporna unutrašnja pitanja dve zemlje, sa jakim odrazom na njihove spoljne politike, tako da je češko-slovački ministar inostranih poslova, Jiří Dienstbier, poručio Njemcima, ne skrivajući razočarenje zbog postupka bonske vlade, da treba već jednom da odluče da li će u Evropi nastupiti kao nova demokratska država ili ne.

U Češko-Slovačkoj je pet levih i nacionalističkih partija, koje utiču na trećinu biračkog tela, tražilo preispitivanje teksta parafiranog ugovora. U Nemačkoj je partija CSU (koja je u Kolovoj koaliciji) takođe tražila izmenu teksta ugovora u prilog prava sudetskih Nemaca na materijalno obeštećenje i, čak, pravo na povratak u nekadašnju domovinu. Pod pritiskom te partije, Helmut Kol je gotovo tri meseca izbegavao da potpiše već formulisan ugovor, na koji zamerke imaju i neke partije u Češko-Slovačkoj i neke partije u Nemačkoj. Spor je očigledno nastao zbog različitog tumačenja Minhenskog sporazuma iz 1938. godine, kojim su Hitlerova Nemačka, Velika Britanija, Francuska i Italija ponudile Čehoslovačkoj da granične oblasti nastanjene sudetskim Nemcima ustupi Trećem rajhu radi, kako se u Evropi tada naивно verovalo, očuvanja opšteg mira. Međutim, Bavarci sada tvrde da je taj sporazum sa stanovišta međunarodnog prava bio valjan u trenutku potpisivanja, ali da je kasnije proglašen za nevažeći. Česi i Slovaci, pak, smatraju da je sporazum ne samo velika istorijska nepravda, kojim je faktički bilo sankcionisano rasparčavanje Čehoslovačke, nego i da je od samog početka bio pravno nevažeći. U dosadašnjim međudržavnim ugovorima između Nemačke i Čehoslovačke, od kojih je poslednji zaključen krajem 1973. godine, obe strane su nastojale da zaobiđu spor tako što su Minhenski sporazum naprosto nazivale nevažećim.

Bavarci, međutim, u sada izmenjenim političkim uslovima za Nemačku, traže u Bundestagu da se Minhenski sporazum rezolucijom proglasi pravno važećim u vreme kada je bio potpisan. To bi značilo da je Nemačka pravosnažno pripojila deo tuđe teritorije, a da je Češko-Slovačka, proterivanjem sudetskih Nemaca, izvršila posleratnu odmazdu za delo koje se ne može svrstati u nemačke ratne zločine, jer je počinjeno u vreme kada se dve zemlje nisu nalazile u ratnom stanju. Posle toga sledi zahtev za aneksom budućeg sporazuma o dobrosusedskoj saradnji, prema kojem Češko-Slovačku treba obavestiti da ne rasprodaje bivšu imovinu sudetskih Nemaca drugima, da obešteti one koji obeštećenje traže i, najzad, da dâ pravo proteranima koji žele da se vrate u Sudetsku oblast.

Zatezanje oko ratifikacije sporazuma između Nemačke i Češko-Slovačke izazvalo je veliko uznemirenje u Češko-Slovačkoj. Ministar inostranih poslova, Jirži Dinstbir, nazvao je

zahteve Bavaraca čudovišnim, a otezanje Nemačke da potpiše sporazum, nimalo diplomatski – bezobrazlukom.

Deo nemačke štampe počeo je da upozorava da je oživljeno nemačko pitanje produbilo u češkoj javnosti staro nepoverenje prema Nemačkoj i Nemcima. Diplomatski predstavnici Nemačke u Češkoj počeli su da javljaju kako se sve više priča o novoj invaziji na Prag i pogranične oblasti, koji su za Nemce, sa jakom markom, potrošački raj. Sve se više u Pragu čuju i primedbe da su neki novi ekonomski sporazumi faktički omogućili nemačkom krupnom kapitalu (Mercedes, Simens, Wolkswagen) potpunu kontrolu nad češko-slovačkom anemičnom privredom, a sve su oštrije zamerke da Češko-Slovačka ne želi da postane nemačka kolonija.

Otezanje oko ratifikacije ugovora o dobrosusedskoj saradnji 20. januara 1992. „Frankfurter Rundschau“ nazvao je skandaloznim, a „Tagescajtung“ je, 24. januara 1991, upozorio kancelara Helmuta Kola da je svojom taktikom odugovlačenja sa ratifikacijom sporazuma učinio lošu uslugu budućim odnosima Nemačke sa Češko-Slovačkom.

POTENCIJALNA ETNIČKO-SECESIONISTIČKA KRIZNA PODRUČJA ZAPADNE EVROPE

Procesi koji se sada dešavaju na evropskom istoku, a to su etnički sukobi u Jugoslaviji i Sovjetskom Savezu, i nastanak potencijalnih kriznih žarišta u drugim zemljama istočne Evrope mogli bi da budu uvod u iste takve sukobe i na evropskom zapadu.

Etnička i secesionistička kretanja na području Zapadne Evrope odražavala su se, uglavnom, terorističkim akcijama raznih grupa i pokreta. Zapadni mediji su sveobuhvatno pratili te akcije i pokušavali da te procese svetu predstave isključivo kao avanturizam pojedinih terorista i grupa ljudi, ne analizirajući dublje istorijske uzroke stvaranja tih organizacija i želje pojedinih zapadnoevropskih regija i pokrajina da se otcepe od države u čijem su sastavu.

Razvojem Evropske zajednice, ekonomske organizacije koja je više decenija bila inicijator nadnacionalne integracije zemalja članica, na evropskom zapadu je zavlдалo određeno samozadovoljstvo, potencirano dostignutim životnim standar-

dom i procesima vojne, ekonomske i političke integracije zemalja zapadne Evrope. Međutim, potencijalna opasnost od etničkih sukoba i secesionističkih procesa na tom prostoru može se sažeti u pitanje da li će nastanak nekih novih država na istoku kontinenta isprovocirati želju za akcijom pojedinih regija i pokrajina zapadne Evrope radi postizanja istih ciljeva. Takvi procesi bi mogli da zahvate, pre svega, područje jugozapadne Evrope – Španiju, Francusku i Italiju.

Baskijski nacionalisti, kroz svoju separatističku organizaciju ETA, nastoje već više decenija da odvoje Baskiju od Španije. U drugoj španskoj pokrajini – Kataloniji, nacionalizam je prigušeniji, ali i tamo postoji. Na to je Špance podsetio predsednik katalonske vlade Žordi Pužol, koji je avgusta 1991, podržavajući nezavisnost Slovenije, rekao da seizmički talasi jugoslovenskog zemljotresa neće narušiti strukturu španske države, ali će ojačati pozicije onih koji brane nacionalizam. Baskijski nacionalisti su tih dana bili još izričitiji. U podršci Sloveniji naglasili su da se oni za sličnu stvar bore već 150 godina.¹⁹

Slične probleme imaju Francuska sa Korzikom i Italija sa Sardinijom.²⁰ I na području centralno-zapadne Evrope, odnosno na teritoriji Kraljevine Belgije, već više decenija tinja netrpeljivost između Flamanaca i Valonaca. Velika Britanija dve i po decenije drži svoje vojne i policijske formacije na teritoriji Severne Irske, ali bi evropski secesionistički talas mogao dovesti i do problema sa Škotskom. Na osnovu svega toga, postavlja se pitanje postoji li neka evropska država, ili više njih, kojoj ti politički procesi mogu odgovarati. Jugosloveni su često naglašavali da je raspad njihove države direktno rezultat novog položaja Nemačke, ali i Austrije i Mađarske. Naime, nastojanje tih država da ekonomski i politički vežu zemlje srednje i istočne Evrope dovodi do izvesnih etničkih sukoba i secesionističke napetosti u područjima srednje Evrope i Balkana. Međutim, ono što se poslednjih godina dešava u italijanskoj autonomnoj pokrajini Trentino – Alto-Adiže može se nazvati germanskim etničkim prodiranjem u zapadnoevropske prostore.

¹⁹ Videti: „NIN“, 16. avgust 1991, str. 46.

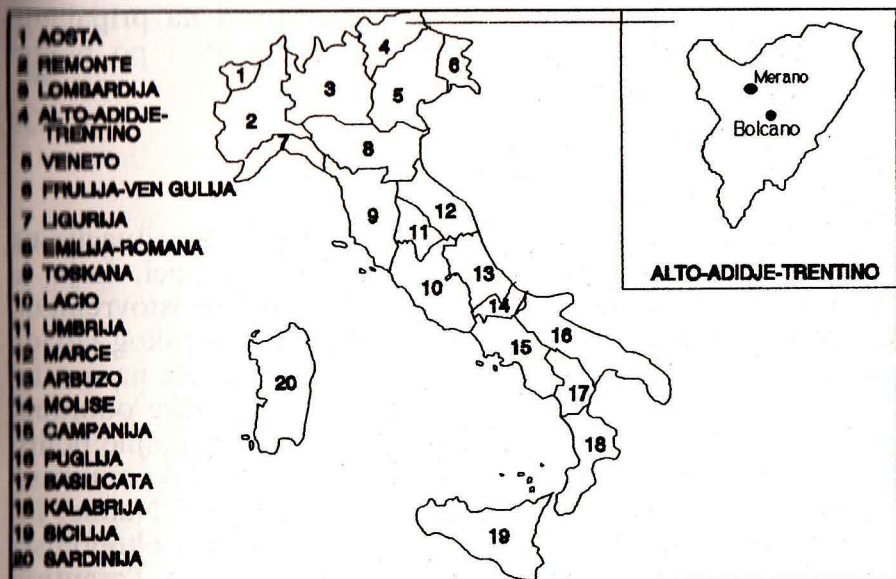
²⁰ Iako u znatno benignijem obliku, u Italiji postoji i nezadovoljstvo u pokrajini Val d'Aosta, gde žive pripadnici francuske nacionalne manjine. Oni ne traže otcepljenje od Italije, ali su nekoliko puta akcijama građanske neposlušnosti zahtevali reforme italijanske države, smatrajući da bi se tako poboljšao i njihov položaj.

Italija – problem autonomne regije Alto-Atide

Italija je, zahvaljujući učešću u prvom svetskom ratu na strani saveznika (1915. godine), proširila svoju teritoriju na prostore evropskih suseda, i to na područje Trsta i Slovenačkog primorja, na Istru, Rijeku i Zadar, sa mešovitim jugoslovensko-italijanskim stanovništvom, zatim na Trentin i Južni Tirol, sa mešovitim austrijsko-italijanskim stanovništvom, i na Dodekanska ostrva, u Egejskom moru. Međutim, posle drugog svetskog rata, kao poražena fašistička zemlja, izgubila je gotovo sva ta područja. S obzirom na činjenicu da je i Austrija učestvovala na strani sila Osovine, nije došlo do korekcije granice između Austrije i Italije, pa je ta oblast u Alpima²¹ – Južni Tirol-Trentin, odnosno Alto-Atide, ostala u sastavu italijanske države. Prema poslednjim ispitivanjima, dve trećine od ukupno 430.000 stanovnika tog regiona, koji u Austriji još uvek zovu Južni Tirol, govori nemački. Situacija u toj italijanskoj autonomnoj regiji naglo je počela da se komplikuje 2. septembra 1991, kada su italijanska sredstva informisanja prvi put objavila da je stanovništvo italijanske regije Alto-Atide obnovilo zahtev za političkim odvajanjem iz Italije (što jasno pokazuje da je takvih zahteva bilo i ranije, ali da nisu bili poznati međunarodnoj javnosti). Rim je odmah energično reagovao preko svog ministra inostranih poslova, Đanija de Mikelisa, koji je, obraćajući se zabrinutim članovima italijanskog senata, rekao da su italijanske granice nepovredive. Govoreći o samoopredeljenju stanovništva Alto-Atide, na čemu insistiraju austrijski nacionalisti, šef italijanske diplomatije je istakao da samoopredeljenje kao princip nije sporno, ali taj princip ne znači ništa ukoliko se ne kombinuje sa drugima, na primer, sa principom teritorijalnog integriteta i nepovredivosti spoljnih granica. To je naglašeno i u helsinškim dokumentima KEBS-a i u Pariskoj povelji. Samoopredeljenje u vezi sa širom autonomijom – svakako, ali ne može biti govora o povredi teritorijalnog integriteta državnih granica.

Dakle, pokušaj najekstremnijeg dela pripadnika austrijske nacionalne manjine da aktuelizuje pitanje prava naroda na samoopredeljenje naišao je na energičnu reakciju italijanske

²¹ U Alpima je došlo do korekcije granice, ali između Italije i Francuske. Na osnovu mirovnog ugovora iz 1947. godine, četiri sreza u oblasti Alpa predata su Francuskoj.

Oblast autonomne regije Alto-Atiđe – Trentino, odnosno Južnog Tirola

države. Međutim, 14. septembra 1991, događaji u toj regiji su dobili dramatične razmere. U Brenelu, gradu u Alto-Atiđeu, održana je manifestacija italijanskog socijalnog pokreta – nacionalne desnice, i skup najekstremnijih predstavnika austrijske nacionalne manjine, koji nisu krili svoje iredentističke parole, koje su iskazivale želju za pripajanjem Alto-Atiđe, odnosno Južnog Tirola Austriji. Ubrzo je došlo do velikih nereda i fizičkih sukoba. Nekoliko dana posle tog događaja, pripadnici italijanskog socijalnog pokreta zahtevali su od Andreotijeve vlade veću odlučnost u odbrani dela italijanske teritorije, koju bi, kako su naglasili, austrijski nacionalisti hteli da vrate matici zemlji. Drugi njihov zahtev – da italijanska vlada ne podrži zahtev Austrije za prijem u Evropsku zajednicu – doveo je tih dana do zategnutosti na relaciji Rim-Beč. Posle tih događaja Italija je obećala da će dati još širu autonomiju (koju inače ima regija Alto-Atiđe), a u Rimu je početkom 1992. godine završen čitav paket mera koji bi konačno i za duži period trebalo da reši status Alto-Atiđe u okvirima italijanske države. Međutim, već sada je sasvim jasno da ni to neće zadovoljiti one najzagriženije pripadnike austrijske

nacionalne manjine, koji će i dalje insistirati na pripajanju Južnog Tirola Austriji, što se može zaključiti i po nekim njihovim akcijama početkom 1992. godine.

Zaključna razmatranja

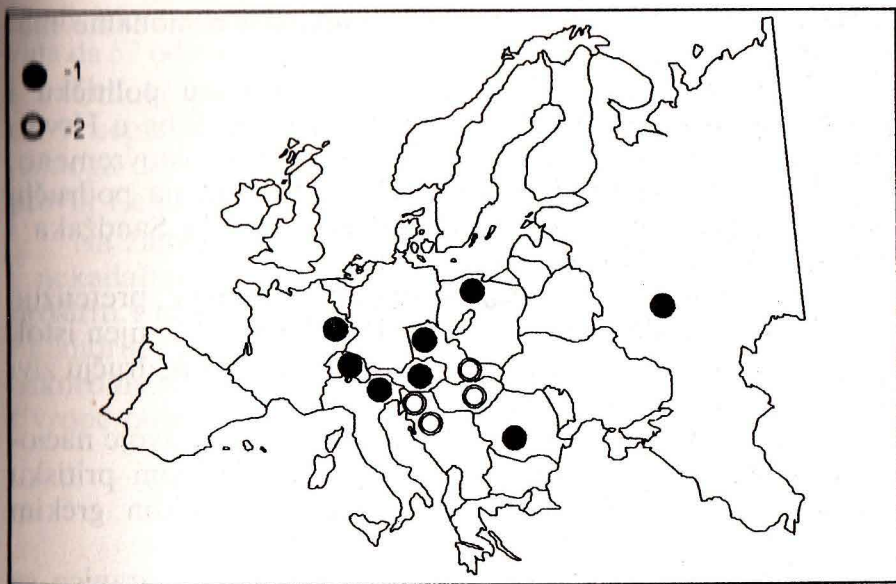
Evropa se, očigledno, zbog razvoja političke situacije na Zapadu i Istoku nalazi na istorijskoj prekretnici, koja je rezultat dva oprečna politička procesa koji se istovremeno dešavaju na tom kontinentu. Većina zemalja evropskog zapada nastoji da se kroz EZ što više međusobno integriše na raznim društvenim nivoima, a prvenstveno radi zajedničke odbrane, oličene u Zapadnoevropskoj uniji, i zajedničke spoljne politike. Istočna Evropa, pak, nastoji da vreme poslekomunizma ne zameni doba secesionističkog i etničkog haosa. Naime, još nije došlo vreme da se Istok i Zapad politički i ekonomski integrišu i da u pravom smislu čine jedan kontinent. Trenutno, i zemlje zapada i zemlje istoka imaju velike probleme, koje je nametnuo novi svetski poredak:

1) zemljama zapadne Evrope, prvenstveno zemljama članicama EZ, sve je teže da politički i ekonomski obuzdavaju samodovoljnost snažne nemačke države;

2) zemljama istočne Evrope sve je teže da kontrolišu etničke napetosti poslekomunističkog doba, a neizvesno je koliko će se još samostalnih država stvoriti na tom prostoru.

Nemačka je svojom ulogom u jugoslovenskoj političkoj krizi jasno stavila do znanja da će težiti političkom i ekonomskom liderstvu ne samo u EZ već i na čitavom evropskom prostoru. Ona će pokušati da to ostvari na dva načina: postavljanjem, na međunarodnim konferencijama, pitanja povratka nemačke nacionalne manjine tamo gde se nalazila pre, za vreme i posle drugog svetskog rata,²² i pružanjem političke i druge podrške stvaranju novih država i političkih tvorevina, koje bi politički, a naročito ekonomski bile vezane za Berlin.

²² U Nemačkoj se ozbiljno razmišlja i o formiranju nemačke autonomne republike na teritoriji Sovjetskog Saveza, odnosno Rusije. O tom planu razgovarali su 21. novembra 1991. u Bonu kancelar Nemačke Helmut Kol i predsednik Ruske Federacije Boris Jeljcin. Republika Nemaca trebalo bi da obuhvati 6.000 kvadratnih kilometara u području južne Volge. U nekadašnjem Sovjetskom Savezu živi oko dva miliona Nemaca. Oni su između 1924. i 1941. godine imali svoju autonomnu republiku u SSSR-u, u Povolžju.

1. Područje gde su živeli i gde žive pripadnici germanskog naroda,
 2. oblasti i područja koja su politički i ekonomski usmerena ka nemačkoj državi.

Konačno, Nemačka može posegnuti i za trećom varijantom. Naime, ona je sa Francuskom, na neki način, delila lidersku poziciju u EZ. U novim uslovima, kada je, potpomognuta Nemačkom, politički snažno ojačala Austrija, a ekonomski Mađarska, i u trenutku kada su na Balkanu nastale dve nove države – Slovenija i Hrvatska, dok se ne zna politička budućnost Češko-Slovačke, Nemačka može početi da zanemaruje svoje obaveze prema EZ i da stvara novi politički i ekonomski prostor u centralnoj Evropi, gde bi veoma brzo vezala sve države za svoju ekonomiju i odmah postala prva politička sila.

Problemi Istočne Evrope sada su još teži. Etnički sukobi su već prerasli u rat u Jugoslaviji i SSSR-u, a neizvestan je ne samo broj novih država na tom prostoru već i njihovi budući međusobni odnosi. Konačno, u novonastalim okolnostima mogu se zapaziti i izvesne zakonomernosti:

(1) Rumunija bi se u novim uslovima mogla proširiti na teritoriju nekadašnje Sovjetske Republike Moldavije, ali će imati velikih političkih problema sa Transilvanijom (Erdelj),

u kojoj živi veliki broj pripadnika mađarske nacionalne manjine;

(2) raspad Jugoslavije uslovio je potpunu političku i pravnu opravdanost brige Republike Srbije za Srbe u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Makedoniji. Gotovo istovremeno, Srbija je suočena sa albanskim nacionalizmom na području Kosova i Metohije, muslimanskim na području Sandžaka i mađarskim na području Vojvodine;

(3) Bugarska već decenijama ima političke pretenzije prema istočnim delovima Srbije i Makedonije. Ali, njen istok je takođe politički veoma nestabilan, jer na tom području živi nezadovoljna turska manjina;

(4) Grčka je opravdano zabrinuta za sudbinu svoje nacionalne manjine u Albaniji, ali je izložena snažnom pritisku turskog stanovništva na severnom Kipru i nekim grčkim ostrvima u Egeju;

(5) Slovačka je zainteresovana za korekciju granice sa Ukrajinom, ali je Bratislava, istovremeno, suočena sa željom gotovo svih suseda da se koriguje granica sa eventualno politički samostalnom Slovačkom;

(6) Italija je veoma zabrinuta zbog činjenice da će italijanska nacionalna manjina na drugoj obali Jadrana biti podeljena između dve nove države: Slovenije i Hrvatske. Gotovo istovremeno, Rim se suočava sa težnjom Južnog Tirola da se pripoji Austriji.

U takvoj situaciji u Evropi, a naročito u njenom centralnom delu, najviše politički mogu dobiti Nemačka, Austrija i Mađarska. Na primer, Mađarska je posleratnom, veoma mudrom politikom svoje nacionalne manjine gotovo pretvorila u Mađare. S druge strane, Budimpešta je, zbog nerealnih zahteva u vezi s pravima Mađara van Mađarske, pokvarila odnose sa svim susedima, osim sa Austrijom, a pokretanjem pitanja nacionalnih prava Mađara, na izvestan način, stalno ih politički destabilizuje.

Apsurd dalje dezintegracije i etničkih i secesionističkih sukoba širom Evrope može se videti i na primeru malenog Gibraltara, na čijoj „steni“ živi svega 30.000 ljudi, koji je nedavno zatražio svoju državu. Gibraltarci, koje Španija svojata, a Velika Britanija drži pod svojom krunom, nisu ranije

imali takve ambicije. Međutim, jedna novija anketa je pokazala da 52 odsto njegovog stanovništva želi sopstvenu državu.²³

Odluke predsednika vlada zemalja članica EZ u Mاستrihtu, 9. septembra 1991, pružile su nadu da će Evropa, možda, jednoga dana početi da funkcioniše kao jedinstveni politički, pravni i ekonomski mehanizam.

Na žalost, nestabilno područje Balkana, Srednje Evrope i nekadašnjeg SSSR-a, koje se u bliskoj budućnosti može proširiti i na prostore Baskije, Korzike, Katalonije, Valonije i Flandrije, Severne Irske itd., ako se negativni procesi u njima uskoro ne zaustave, pružice svetu sliku jedne sasvim drugačije Evrope od one zamišljene u Mاستrihtu.

²³ Videti: „NIN“, 16. avgust 1991, str. 46.